

Kováts Ildikó

INFORMÁCIÓS TÁRSADALOM, EMBERI TÉNYEZŐ, CIVIL TÁRSADALOM, MÉDIA

ADALÉKOK A MAGYARORSZÁGI DIGITÁLIS MŰSORSZÓRÁS ELŐREJELZÉSÉHEZ

Bevezető

A digitális műsorszórás magyarországi hatásának előrejelzése több pillérré kell, hogy épüljön. Mindenekelőtt az információs társadalom szélesebb kontextusát kell szemügyre vennünk. A digitális infokommunikációs eszközök konvergenciája miatt ugyanis a digitális műsorszórás esetében is alapvető meghatározó tényezők az

- információs-kommunikációs környezet alakulása,
- a társadalom viszonya ezekhez az eszközökhöz, valamint
- működésük, hatásmechanizmusuk konceptualizálásának jellemzői.

A második pillér a kultúra és médiakultúra, ezen belül az audiovizuális kultúra értelmezése, melyen belül a digitális műsorszórás helyét kell meghatároznunk.

A harmadik pillér a digitális műsorszórás és a közérdek viszonyának feltérképezése, elsősorban az állami szerepvállalás és a közszolgálat kontextusában.

A negyedik pillér a magyar digitális műsorszórás közvetlen külső meghatározóinak azonosítása – különös tekintettel az európai uniós környezetre, valamint a magyar információs társadalmi és kulturális stratégiák céljaira.

Az ötödik pillér magának a magyar médiaágazatnak, médiapiacnak, médiaszférának a jelenlegi állapota és önfejlődése, ami szoros kapcsolatban van azzal, hogy milyen jövőt gondolhatunk el a magyar digitális műsorszórásnak, és milyen kulturális következményekkel számolhatunk.

Az adott tanulmányban nem foglalkozunk minden pillérrrel, alapvetően az információs társadalom és a média kapcsolatának vizsgálatára vállalkozunk.

Magyarországon egy alapvetően új információs-kommunikációs szolgáltatás beindításáról van szó, ezért természetes módon a digitális műsorszórásban élenjáró országok tapasztalataiból kell, hogy építkezzünk, nem annyira az analógiák keresése, hanem modell-szerepük miatt, valamint a legjobb tapasztalatok hasznosítása érdekében. Mivel az új

szolgáltatás bevezetésénél nem indulhatunk ki a konkrét igények felméréséből, a folyamatok trendjének felvázolásánál, lefolyásának szimulációjánál a külső tapasztalatoknak meghatározó szerepük van.

AZ INFORMÁCIÓS TÁRSADALOM ÉS AZ EMBERI TÉNYEZŐ ELŐTÉRBE KERÜLÉSE AZ AMERIKAI INFORMÁCIÓSTÁRSADALOM-MODELLBEN

A 90-es évek elején az *információstársadalom-politikák* első hulláma az USA-ból indult, technikai-gazdasági indíttatású volt, és az információs infrastruktúra kiépítését, az információs technológia hasznosítását, széles körű elterjesztését tűzte ki célul, mint ami a társadalom gazdasági hatékonyságát önmagában növelni képes, és a versenyképesség fő feltétele. Az információs technikákat absztrakt módon kezelték, szinte kibernetikai értelemben. *A számítógép és az internet szimbolizálta ezt a közelítést, valamint a high-tech, az információs szupersztráda fogalma.* Az emberi tényező legfeljebb a folyamatok, a szervezés, a munkaerő dimenziókban jelent meg, mint azok az emberek, akik gazdasági tevékenységük során használják és felhasználják ezeket az eszközöket, és alkalmazkodnak hozzájuk. Az első jelentősebb változás is ebben a közelítésben, azaz a munkaerő dimenziójában jelentkezett abban a formában, hogy *milyen képességeket, milyen kompetenciákat kíván meg az újfajta, információs társadalmi rend:* mit kellene oktatni az iskolákban. A másik jellemzője ennek a közelítésnek, hogy – már csak az amerikai társadalom individualizáltságával összefüggésben is – az egyéni, *individuális médiumnak tekintett internettel* kapcsolta össze az információs társadalom infrastruktúrájának fogalmát.

Minden társadalmi-gazdasági rendszer bizonyos típusú emberi képességeket igényel és kultivál, bizonyos viselkedésformákat támogat, az ezekkel rendelkező emberek sikereesebbek. Ezeket a képességeket, viselkedésformákat a formális és informális szocializáció során sajátítják el a társadalom tagjai. A tradicionális társadalomból a modern társadalomba való átlépés feltételei között említhetők, például a kellő számú nyitott, változásra hajlandó, rugalmas személyiség léte, akik írni-olvasni tudnak, és akik ugyanakkor bizonyos mértékben azonos tudásúak, kultúráltságúak, így viszonylag könnyen mobilizálhatók, és helyettesíthetik egymást a tömegtermelés társadalmi rendszerében. Mindez szükségképpen bizonyos fokú (politikai) egyenlőséget is jelentett, egyetemessé váló választójogot a tömegdemokrácia részeként. Ezeket a jellemzőket és értékeket támogatta az általános és kötelező iskola, a nyomtatott sajtó, később a rádió, majd a televíziós műsorszórás. A tradicionális társadalmakból a modern társadalmakba való átmenet feltételei között említhető az írni-olvasni tudás viszonylag magas aránya, a nyomtatott sajtó, a rádió-, majd a televízió-készülékekkel való ellátottság.

Az információs társadalom kialakulásával és fenntarthatóságával kapcsolatos elméletek és politikák kidolgozása során szintén megfogalmazódtak bizonyos, a társadalom tagjaitól elvárható képesség, kompetenciák. Ezek elsősorban a következő tényezőkkel kapcsolatosak.

1. Az információs társadalmat az információk, ismeretek tárolására, feldolgozására, továbbítására, új ismeretek létrehozására szolgáló elektronikus infokommuniká-

ciós eszközök használata jellemzi, valamint információs telítettség, túlterheltség, ami megváltoztatja az emberek információhoz, tudáshoz való viszonyát, kritikai gondolkodást, szelektív memóriát és egyéni szinten is információmenedzsmentet igényel.

2. A korszak másik jellemzője a felgyorsult, állandóan változó környezet, mely az emberek számára állandóan újdonságokat, kihívásokat, lehetőségeket, de kockázatokat, veszélyeket is jelent, ami egyrészt állandóan változtatja az emberek információs igényeit, folyamatos és állandó alkalmazkodást, adaptálódást, élethosszig tartó tanulást, ismeretek halmaza helyett tanulási készségek kifejlesztését igényli, valamint a társadalom tagjai állandó öndefiníálását, újradefiniálását, mintegy képbe és helyzetbe hozását.
3. *A tömegesen terjedő infokommunikációs eszközök a kommunikáció jellegét is megváltoztatják*, legyen az ember-gép, ember-ember, ember-intézmény, ember-kollektíva kommunikáció: sok újjal, ismeretlennel való kapcsolatba lépést jelent, más kultúrákból származó személyekkel, csoportokkal való kommunikációt, ami az információk jelentésadásának folyamatát befolyásolja, félreértési, illetve konfliktuslehetőségeket jelent, de kreatív, innovatív közelítésekkel való megismerkedés lehetőségét is, és hatással van a társadalom szerveződésére, kooperációs lehetőségeire.

Az írni-olvasni tudás, mint a modern társadalomban való részvétel feltétele, már eredeti formájában is inkább metafora volt – jelentette ugyanis bizonyos absztrakt gondolkozási, információkeresési készségek meglétét, valamint az adott kultúrában elvárható általános ismereteket is, melyek az írott-olvasott szövegek megértését, alkalmazni tudását lehetővé tették. Az információs társadalomban elvárható ismereteket, készségeket is a különböző „literacy”-metaforákban fogalmazták meg. Ezek azok az általánosan elvárható ismeretek, készségek, melyek lehetővé teszik, hogy az egyének tevékenyen részt vegyenek a társadalom életében – *minimális esetben túlélési lehetőséget, fejlettebb formában önérvényesítést, az önmegvalósítás lehetőségét, a sikeresség feltételét jelentik*. A 21. században szükséges, legtöbbet emlegetett, új készségek és képességek a következők: információs literacy, digitális literacy, médialiteracy, vizuális literacy, multikulturális literacy, civil vagy állampolgári literacy.

Mint látható, a szükségesnek tartott készségek és kompetenciák köre meghaladja a munkavégzéshez közvetlenül szükségeseket, ami arra utal, hogy nem húzható világos határvonal a produktív és a nem produktív tevékenységek és a hozzájuk kapcsolódó készségek közé. Még világosabban kitűnik ez azon készségek és képességek készletéből, melyeket az amerikai *információs társadalom tagjaitól a munkaerőpiacon elvárnak, és melyeket az oktatás számára irányadónak tartanak a munkaügyi szakértők*.

- *Bizonyos alapkészségek*: tudjon írni, olvasni, számolni, beszélni, figyelni, hallgatni.
- *Gondolkozási készségek*: tudjon kreatívan gondolkozni, döntéseket hozni, problémákat megoldani, gondolkozva lásson, tudjon tanulni és értelmezni a dolgokat.
- *Személyes tulajdonságok*: személyes felelősség, önértékelés, szociabilitás, önmenedzselés képessége, integritás.
- *A hatékony dolgozók* produktív módon tudják használni az erőforrásokat – időt, pénzt, anyagokat, tért, személyzetet.

- Jó személyközi kapcsolati készségekkel rendelkeznek, tudnak teamben dolgozni, tanítani másokat, kiszolgálni a klienseket, vezetni, tárgyalni, és jól együttműködni különböző kulturális háttérű emberekkel.
- *Információs téren* tudnak adatokat szerezni és értékelni, adattárakat szervezni és fenntartani, interpretálni és kommunikálni, számítógépet használni információfeldolgozásra.
- A rendszerekkel kapcsolatban értik a társadalmi, szervezeti és technológiai rendszerek működését, tudják monitorozni és korrigálni azokat, tudnak létrehozni és tökéletesíteni rendszereket.
- A technikát illetően képesek kiválasztani a feladathoz megfelelő felszereléseket és eszközöket, alkalmazni a technológiát speciális feladatokra, működtetni és fenntartani bonyolult technológiákat.

A listában felsorolt képességeket azonban nem lehet egyszer s mindenkorra az ifjúkorhoz kapcsolódó formális oktatási rendszerben elsajátítani. Az élethosszig tartó tanulást sem úgy kell elgondolni, hogy iskolapadokban, illetve kizárólag formális felnőttképzési kurzusokon vesznek részt a társadalom tagjai. Az állandóan változó és fejlődő információs társadalomnak olyan általános inspiráló infokommunikációs környezetet kell biztosítaniuk a társadalom tagjai számára, melyben ezek a képességek és kompetenciák a mindennapi élet során, annak különböző színterein újratermelődnek, újból és újból megerősítést nyernek.

Ennek a folyamatnak a sajátosságát továbbá az adja, hogy egyrészt az információs és kommunikációs eszközök konvergenciája miatt nem lehet élesen elválasztani a munkára, tanulásra, informálódásra és szórakozásra használt eszközöket, másrészt a munkaidő és szabadidő, valamint a továbbképzésre fordított idő sem válik el élesen egymástól. Úgy tűnik, az amerikai szakértők szerint az információs társadalmi rendszer rugalmasságát leginkább az adja, hogy az egyének határozhatják meg, hogy egy adott helyen hogyan, milyen módon reagálnak a változó környezet kihívásaira. És, nem utolsósorban, a szabad választás lehetősége ugyanakkor az életminőségnek is pozitív tényezője.

AZ EURÓPAI INFORMÁCIÓSTÁRSADALOM-MODELL SAJÁTÓSÁGAI – INFORMÁCIÓS TÁRSADALOM, CIVIL TÁRSADALOM ÉS MÉDIA

Az 1994-ben megjelent *Bangemann Report* amerikai stílusú, neoliberais képét változta fel az európai információs társadalomnak mint követelménynek – elsősorban a globális versenyképesség fenntartásának igényével. A későbbi dokumentumokban azonban már fokozatosan kirajzolódik az ún. *európai információs modell*. A – különösen az USA-val és Japánnal szembeni – versenyképesség igénye mellé felsorakozik az európai identitás, a kulturális fejlődés, a sokszínűség és pluralizmus eszméje, a társadalmi kohézió igénye, a kiskorúak és fogyasztók védelme egy versenyképes, tudásbázisú gazdaságban. A fenntartható versenyképesség és gazdasági növekedés mellett a fenntartható közösségek fogalma is megjelenik célként.

Igényként fogalmazódik meg, hogy az információs technológiának, az információs társadalomnak az emberek összességét, az emberek közösségeit és kapcsolatrendszerét,

„hálózatait” kell szolgálnia. Továbbá csak akkor lehet arra számítani, hogy az emberek támogatják az információs társadalmat, ha megértik a folyamatokat, bevonják őket a döntésekbe, figyelemmel vannak igényeikre, és hasznuk is van belőle. Az információs társadalom absztrakt fogalmát meg kell tölteni tartalommal. Az információs technikáknak, eszközöknek társadalmi jövővizíót kell szolgálniuk – legáltalánosabban ez az aktív, tudatos és részvételen alapuló, befogadó társadalom. Politikai téren a transzparencia, a pluralizmus és demokrácia fenntartása a cél. A növekvő információs társadalom hajtómotorja a közszolgálat, amelynek az infrastruktúra felől a tartalomszolgáltatás felé kell elmozdulnia.

Az amerikai és európai társadalmat és kultúrát összevetve Rifkin J. amerikai szerző *European dream* című, sok vitát kavaró könyvében azt írja, hogy *Európa a közösségi kapcsolatokat hangsúlyozza az egyéni autonómiával szemben, a kulturális sokszínűséget az asszimilációval szemben, az életminőséget a gazdagságfelhalmozással szemben, a fenntartható fejlődést a korlátlan anyagi növekedéssel szemben, az elmélyült játékot a robotlással szemben, és az egyetemes emberi jogokat.* Az európaiak kevésbé mobilak földrajzilag, és sok időt töltenek a nemzeti nyelvek, a magaskultúra, a helyi konyhák és sajátos politikai kultúrák fenntartására, a szabadságot a közösségekhez való tartozásban, nem pedig a hozzájuk tartozó anyagi dolgokban definiálják, időt szakítanak a kultúrálódásra – többre becsülik a szabadidőt és a pihenést, mint az amerikaiak.

A versenyképesség kontextusában az amerikai és európai audiovizuális kereskedelem szélsőséges kiegyensúlyozatlansága hozzásegítette az európaiakat annak belátásához, hogy az audiovizuális szektor az információs társadalom jelentős alkotórésze, és az infokommunikációs technikának jelentős szerepe van az európai kultúra fenntartásában és fejlesztésében. Az audiovizuális szektor nagy kereskedelmi érdekekhez kapcsolódik, és felveti a kulturális sokszínűség és társadalmi felelősség kérdéseit. Felismerték az audiovizuális szektor szerepét a közös európai identitás kialakításában is. Az információs társadalomban a versenyképesség fontos tényezője az audiovizuális szektor. Ha versenyképességét nem erősítik, nem tudja kreatív potenciálját kifejteni. Az új technikák korai adaptálása az európai kulturális, művészi és tudományos források megőrzését és az ezekhez való hozzáférést támogatja. A kulturális sokszínűség európai alapérték, de az egységességért át kell hidalni olyan akadályokat, mint a nyelvek, sokféle szabvány, kulturális különbség. A nyelvtanulás támogatása, de különösen a különböző tartalmak (információk) digitalizálása is e célokat szolgálják.

2003-as, majd 2005-ös Információs Társadalom Világtalálkozón a civil társadalom résztvevői hangsúlyozták, hogy a média kihagyása az információs társadalom fogalomköréből az ezen a téren kialakult globális egyenlőtlenségeket hivatott leplezni, valamint eltekint attól a tényről, hogy a kevésbé fejlett országok információ-háztartásában jelentős a hagyományos média szerepe.

Az európai információs társadalom eszméjének kidolgozásában legtovább talán a finnek mentek információstársadalom-politikájukban. A finn Információs Társadalom Tanács 2005-ös beszámolójában *kulturális és információs társadalomról* írnak. Az infokommunikáció terén elért (látványos) eredményeket az *egyre kompetensebb, tanuló és multikulturális társadalom víziójának* kontextusában értékelik, melyet a polgárok képességeinek és készségeinek fejlődése jellemez egy dinamikus civil társadalomban. Az információs társadalmat mint dinamikus civil társadalmat definiálják, mely az egyénekre, újfajta készségek és technológiák aktív kihasználására egyaránt alapoz. Hangsúlyozzák, hogy az újfajta társadalmi környezet az egyénektől mint az információs társadalom aktoraitól, különböző közösségek tagjaitól is különböző készségeket, kompetenciákat követel. Az információs és

kommunikációs technológiák használata hét lényeges területen vizsgálható: a *többiekkel (másokkal) való kapcsolat, az információkeresés, a tömegkommunikáció, a médiakultúra, automatikus információs és feldolgozórendszerek*. Mindezekhez motivációk, kompetenciák és releváns technikai kapcsolatok kötődnek. Hangsúlyozzák, hogy az információs társadalom és tagjainak percipiálása alapvetően *intellektuális jellegű*. Ugyanakkor felhívják a figyelmet arra is, hogy *az egyén viszonya társas környezetéhez, közösségéhez érzelmi jellegű, valamint akarati is*.

INFORMÁCIÓS TÁRSADALOM, DIGITÁLIS KULTÚRA, MÉDIAKULTÚRA

Az információs társadalom és a kultúra kapcsolata különféleképpen konceptualizálható, attól függően, hogy hogyan definiáljuk a kultúrát. A legjellemzőbb közelítések a következők.

1. Az információs társadalom egy újfajta kultúrát hoz létre, ami a társadalom hagyományos (jobb, mert résztvevőbb, közvetlenebb, közösségibb, értékesebb) kultúrájával szemben áll, azt elnyomja. Ez a nézet a már korábban kialakult tömegkommunikációs és/vagy audiovizuális kultúra kritikájának hagyományait, fő gondolatait viszi tovább. E szerint a mediatizált kultúra eleve értéktelenebb, mert tömeges, szabványosított, passzivitáshoz vezet, leszűkíti a közvetlen emberi kapcsolatok játékterét, és a hagyományos, értékek és érdekek közösségére épülő szerves közösségek fejlődése, fennmaradása ellen hat.

Az ún. digitális kultúra víziója a passzivitás vádjának erejét az interaktivitás lehetőségével ugyan jelentősen csökkenti, de az individualizmus támogatása révén fokozottan a közösségek ellen hat. Ebben a kontextusban különös hangsúlyt kap a hagyományos kultúra mint nemzeti kultúra támogatásának kérdése. Meg kell jegyezni, hogy ebből a hagyományos kultúra-felfogásból többnyire a tudomány és a technika is kimarad, azok ún. egyetemleges racionalitásának és értéksemlegességének vagy implicit értékötöttségének („amerikanizálás”) negatív felhangja miatt. Ez a közelítés érthetően gyakori a nemzeti kormányzatok kulturális részlegeinek koncepcióiban, különösen a fejletlenebb országokban, ahol az új kultúra ágensei még nem eléggé erősek, a hagyományos kulturális intézmények viszont védik pozícióikat. *E közelítés defenzív, a hagyományos kultúra értékeinek védelmét tűzi ki célul, akár az új kultúra ellenében is*. Ebben a kontextusban még a hagyományos, általános igényeket kielégítő, tömeges, heterogén nemzeti közönséghez szóló műsorszórás is pozitívként értékelődik (kiemelve a hagyományos, európai közszolgáltatókat), mint ami a társadalmi vagy nemzeti kohéziót erősíti, míg a közönség fragmentálódását eredményező, a választás szabadságát nyújtó, sokcsatornás vagy individuális igényeket kielégítő új technikák a társadalmak, hagyományos közösségek és kultúrájuk felbomlása felé mutatnak.

2. Az információs társadalom a digitalizálás révén egy új kulturális korszakot hoz létre, melyben a hagyományos kultúra túlélését csak annak digitalizálása biztosítja. Mint ahogy annak idején az írásbeliség megszületése után a szóbeli kultúra jó része eltűnt, és csak az maradt fent, amit leírtak, most a digitalizált kultúrának van/lesz meghatározó szerepe a jelenlegi vagy hagyományos kultúra fennmaradásában. E koncepció szerint a digitális

kultúra mint meghódításra váró szűzföld terül el lábunk alatt, melyben át lehet rendezni a kulturális hatalmi viszonyokat, lehetőség van arra, hogy a jelenlegi kulturális pozícióknál előnyösebbet harcoljanak ki maguk számára a kulturális hatalmi aktorok és közösségek. E közelítés elébe megy a változásoknak, az új infokommunikációs eszközöket a hagyományos kultúra digitális transzformálására, revitalizálására kívánja felhasználni, esélyt adva ezzel nemcsak annak túlélésére, hanem pozíciói javítására is. A digitális archívumok, könyvtárak, digitális audiovizuális gyűjtemények létrehozása, illetve ezek támogatása és hozzáférhetővé tétele a példák erre a közelítésre.

3. Az információs társadalom és kultúra kapcsolata konceptualizálásának harmadik típusa a kultúrát mint a társadalom egészének létezés módját fogja fel. E szerint az információs társadalom gyökeresen új kultúrát jelent, igényel, eredményez, mert megváltoztatja a társadalom tagjainak önmagukhoz, egymáshoz, közösségeikhez és állandóan változó környezetükhöz való viszonyát, öndefiníciójukat, önkifejezésük és önérvényesítésük módját, a tudásszerzés formáit és eszközeit, a társadalom szerveződésének módját. Az új kultúra azonban nem egyértelműen, technológiailag determinált, nem sorsszerű, elkerülhetetlen, egyetlen utat jelent, hanem lehetőségek és veszélyek összességét, melyek megismerésével és felhasználásával, kihasználásával a társadalom befolyásolhatja jövőjét, ha tudja, merre akar menni. A digitális kultúra az információk mennyiségének ugrásszerű bővülésével, végtelen kombinálásának lehetőségével az intellektuális választás szabadságfokát növeli meg, de egyben a felelősséget és bizonytalanságát is. Az infokommunikációs rendszer digitalizálásának minden lépése ezen az úton visz tovább.

4. A *médiakultúra, digitális médiakultúra fogalmköre – magának a média fogalmának a változásával összefüggésben – változó*. A média általánosan elterjedt, eredeti jelentésében a hagyományos tömegkommunikációs eszközökre, a nyomtatott sajtóra, a rádiós és televíziós műsorszórásra, annak előállítására, terjesztési rendszerére, tartalmára, jellemzőire vonatkozott. A „klasszikus” médiakultúra is a hagyományos kultúrával szemben és a tömegtársadalom kontextusában fogalmazódott meg. A későbbiek során a hagyományos tömegmédiának a társadalmi-politikai-kulturális szférákra gyakorolt, kiterjedt transzformáló hatása eredményeképpen már a mediatizált társadalom kultúrájának egészét is médiakultúrának nevezték.

A digitális infokommunikációs eszközök terjedése újabb változásokat hozott a média és médiakultúra értelmezésében. A komputeres és hálózatos, valamint a mobilkommunikációs eszközök elterjedése, tömegessé válása eredményeképpen bővült az értelmezése a médiaeszközöknek, a segítségükkel mozgósított különféle tartalmaknak az előállítása, terjesztése, az eszközök használati módja is a médiakultúra része lett. Sőt, előfordul olyan megfogalmazás is, mely a digitalizálás után még nem sokat változott hagyományos műsorszórást mint tömegkommunikációs eszközöket azonosítja, és a médiakultúra elnevezést kizárólag az új infokommunikációs eszközöknek és azok használati módjának, formáinak, és a kapcsolódó új szolgáltatásoknak tartja fenn.

A digitalizálás az infokommunikációs eszközök és folyamatok konvergenciáját eredményezte, ami újabb konfúziót hozott a médiakultúra – *immár a digitális médiakultúra* – értelmezésében. Valóban nehéz, sőt lehetetlen elválasztani egymástól, kibogozni a különböző médiahatások kusza szövevényét, és olyan területet találni, amelyre nem hatottak, melyet nem transzformáltak át az új és átalakuló infokommunikációs eszközök. Ez utóbbiak zászlóshajójának, a korunkban domináns eszköznek vagy rendszernek az internetet tartjuk. Egészen a legutóbbi időkig, a digitális televíziós műsorszolgáltatás megjelenéséig a digitális mé-

diakultúra fogalma az internethez kötődött. Az internet azonban maga is nagyon változó médium, ami azt is mutatja, hogy mennyire váratlan fejlemények alakíthatják az infokommunikációs világot, melyeket nehéz előre jelezni. A szakértők az elmúlt időszak ilyen nem várt eseményei között tartják számon például a web megjelenését, az online keresőrendszerek kifejlődését, a peer-to-peer hálózatok kialakulását vagy a blogok feltűnését.

Az internet megjelenése szertesugárzó transzformációs hatással járt a társadalom egésze számára, de nem véletlen, hogy a legjelentősebb hatással magára a médiaszférára, a hírek szerzésére, a kiadókra (köztük a nyomtatott sajtóra is) volt. Például megerősítette a média, a szórakoztatás és a reklámozás, a kereskedelem kapcsolatait. Az amerikai szakértői felmérés szerint a különböző területeken a *hatás jelentősége* sorban a következőképpen becsülhető: oktatás, munkahelyek, egészségügy, politika és kormányzati munka, zene, film, dráma, művészetek, nemzetközi kapcsolatok, katonaság, családok, helyi és egyéb közösségek, vallás.

A másik, viszonylag új digitális kommunikációs eszköz a személyes mobilkommunikáció lehetőségét nyújtó mobiltelefon. Az eszköz tömeges elterjedése jelentős hatással jár a különböző új információs kommunikációs szolgáltatások lehetőségének kutatására. Nagymértékben kiterjesztheti az internet és a televíziós műsorszolgáltatás hatókörét is, ugyanakkor, mint új felhasználó, igényeivel ez utóbbiak tartalomszolgáltatását, fejlődési trendjét is befolyásolja. A digitális földfelszíni terjesztésű televíziós hálózat kiépítésénél például jelentős érv a mobilkommunikáció lehetőségének megteremtése.

Mivel a digitális műsorszolgáltatás sajátosságaival kapcsolatosan, a hagyományos műsorszolgáltatással összevetve, az új szolgáltatás nagyobb csatornabőségét, a szélesebb választékot és/vagy jobb képminőséget és az interaktivitás potenciálját emelik ki a fogyasztók vagy a nézőközönség számára, feltételezhetőleg a médiakultúra alakulására is ezekben a dimenziókban gyakorol hatást. A kábeltelevíziós és a műholdas televíziós műsorterjesztés digitalizálásának kiteljesítése, úgy tűnik, közvetlenül nem hoz elvi jellegű újdonságot a televíziós műsorszolgáltatásba – ugyanakkor a konvergáló és fluidan módosuló infokommunikációs környezet minden bizonnyal adaptációs igényű vagy kihívás jellegű változásokat indukálni fog ezen a területen is.

Potenciálisan jelentős változások következhetnek be viszont a földfelszíni terjesztésű digitális televíziós műsorszolgáltatás eredményeképpen a médiakultúrában – ennek jellege és mértéke azonban a digitális átállás konceptualizálásától, megvalósításától, a folyamatban érdekelt vagy érintettek viszonyától, reagálásának módjától is függ. A folyamat hatását egyelőre korlátozni látszik az a tény, hogy bár sok helyen már előrehaladtak az adóhálózati infrastruktúra kiépítésében, a ténylegesen új, innovatív jellegű szolgáltatások megjelenése, és ehhez kapcsolódva a szolgáltatás igénybevétele, a fogyasztói oldal reagálása lassú.

A DIGITÁLIS TELEVÍZIÓS MŰSORSZOLGÁLTATÁS BEVEZETÉSÉNEK VEZÉRMOTÍVUMAI: USA–EURÓPA

A televíziós műsorszolgáltatás digitális formájában immár visszavonhatatlanul a digitális technikára épülő, konvergáló infokommunikációs komplexum szerves részévé válik. A digitális műsorszórástól átjárás van a különböző újfajta szolgáltatások, újfajta médiumok, például az internet felé, de a digitalizálódó hagyományos médiák, így pl. a

nyomtatott sajtó felé is. A digitális televíziózás megteremti a digitális audiovizuális és multimédia-termékek és -szolgáltatások mindennapi tömeges fogyasztását, függetlenül azok eredeti forrásától. A digitalizálódás során maga a műsorszolgáltatás jellege és kontextusa is átalakul, vagy legalábbis megteremtődik ennek a lehetősége.

A szakértők elsősorban a párhuzamosan kínált tartalmak megsokszorozódását, az interaktivitás lehetőségét, a képminőség jelentős javulását és a spektrumgazdálkodási előnyöket emelik ki a digitális televíziózás hozta novumok között. *Kevesebb szó esik arról, hogy a televíziózás digitális formája ugyanakkor rugalmas átmenetet jelent a hagyományos, általános vagy csoportérdeklődésre számot tartó, analóg formájú és lineáris jellegű, viszonylag passzív használatú hagyományos műsorszolgáltatás és az információs társadalom gerincét képező, individuális használatú, interaktívnak minősített, végtelen információs és szórakoztató kínálatot nyújtó internet között.* Különböző digitális eszközökkel, médiumokkal összekapcsolható, rendszerbe állítható, és így információfeldolgozási, -továbbítási, -tárolási kapacitása rugalmasan növelhető, alakítható.

A digitális terjesztésre való átállásnál minden országban jelentkezhet az ún. *kollektív akció probléma*, ami abból adódik, hogy a digitális terjesztésre való áttérés kétségkívül hosszú távú nemzeti érdek, de a résztvevők – sem a nézők, sem a műsorszórók, sem az elektronikai ipar – nem akarják megfizetni a rövid távon jelentkező költségeket, és senki nem akarja megtenni az első, döntő lépéseket.

A digitális televíziózás bevezetésének mint kormányzati projekteknek a vezérmotívumai különböznek, és az előbb felvázolt elvi lehetőségeknek csak töredéke jelenik meg ténylegesen, a konkrét kontextustól függően.

A digitális média bevezetésének kiindulópontja Japán volt, a HDTV (High Definition Television) projekt elindításával. Az Egyesült Államokat pedig a 90-es évek elején a japán HDTV-vel való versengés igénye vitte rá a digitalizálás útjára. A fogyasztóknak is a HDTV előnyeit kínálták fel – igaz, borsos áron. Az amerikai műsorszórók beleegyezését az analóg mellé kiosztott „ajándék spektrumokkal” nyerték el a döntéshozók. A HDTV középpontba helyezésének műsorpolitikai következményei is voltak, a digitalizálás gyakorlatilag HDTV-re készült műsorokat jelentett, a többi digitális megoldás, így az interaktivitás és/vagy több csatorna bevezetése háttérbe szorult. A fogyasztók nem voltak maradéktalanul boldogok, a bírósághoz fordultak, de eredmény nélkül. Különösen a kis helyi és közösségi rádióadók fennmaradása került veszélybe a digitális műsorszórás céljaira a nagy szolgáltatóknak kiosztott frekvenciák miatt.

A különböző civil társadalmi aktorok a nemzeti vagyon elpazarlásával, és a közérdek sérelmével vádolták a döntéshozókat a kereskedelmi műsorszóróknak ingyenesen kiosztott frekvenciák miatt. Aggályaik egy része be is igazolódott – az eredeti analóg szórásra felhasznált spektrumokat a megadott határidőig nem adta vissza a kereskedelmi műsorszolgáltatók 77%-a. 2005-ben az USA háztartásainak kevesebb mint fele (41%) volt képes digitális vételre, a leállás megadott feltétele viszont 85%-os ellátottság volt. Világossá vált, hogy a nagy telekommunikációs cégek és a fogyasztók érdekei nem azonosak. Ha különböznek, a kormánynak a fogyasztót kellene védenie, de a fogyasztóknak jóval kisebb az érdekérvényesítő képességük.

Európában a nagyobb programkínálat volt a digitalizálás melletti fő érv a fogyasztókkal szemben, valamint megcsillantották az interaktivitás és az új szolgáltatások bevezetésének lehetőségét, valamint jobb képminőséget ígértek. Európai sajátosságként emlegetik a hordozható és mobil televíziózás bevezetésének lehetőségét; ez a lehetőség elsőként a nagy

szolgáltatók számára lehet vonzó, egyelőre kísérleti stádiumban van. A spektrumgazdálkodás mint hosszú távú nemzeti érdek elsősorban a kormányzat részére vonzó. Vannak szakértők, akik szerint a digitális média bevezetését Európában elsősorban politikai, kormányzati érdekek motiválták. A digitális média-projektek meghirdetésekor az európai audiovizuális műsorgyártás zöme, a kábeles terjesztés kb. fele, a műholdas terjesztés pedig szinte teljesen már digitális volt – esetleg a fogyasztói kapcsolatnál váltottak analógra. A digitális kábeles és műholdas terjesztést rá lehetett hagyni a piacra, a kormányzatoknak nem sok oka és lehetősége volt és van a közvetlen beavatkozásra.

A médiatájkép jelentősen meg fog változni a következő 10 évben: a digitalizáció miatt drámaian megnő a rádió- és tévécsatornák száma. A jelenlegi szabályozás és hozzáférés-korlátozás technikai érvei eltűnnek. A szerzői jog és a reklámok kérdése teljesen új perspektívában jelenik meg. A speciális európai értékek védelmének és támogatásának új módszereit kell kidolgozni.

A DIGITÁLIS FÖLDFELSZÍNI SUGÁRZÁSÚ TELEVÍZIÓ BEVEZETÉSÉNEK EURÓPAI TANULSÁGAI – A KÖZSZOLGÁLATI FUNKCIÓ ÉRTELMEZÉSE

Európában a digitális televíziózás bevezetésének két sajátossága van: egyrészt a közösségi, európai szintű egyeztetés és ütemezés, másrészt az, hogy döntő szerepe volt és van a folyamatban az államoknak, kormányzatoknak. Alapvető indokok az európai kötelezettségvállalások és európai érdekek mellett:

- a hosszú távú társadalmi érdek és az átállás tetemes költségei, melyek annál kisebb társadalmi veszteséget jelentenek, minél rövidebb az átállás ideje;
- a bevezetés kockázatát felvállaló nagy piaci szereplők létének hiánya, illetve a politikai-kulturális okokból bevezetett piackorlátozó intézkedések hatása;
- a digitális televíziós hálózat infrastruktúra jellege – mikor a folyamat terheit viselő résztvevők számára nem egyértelműen világos, ki milyen terheket visel, illetőleg milyen előnyöket húz az átállásból;
- az, hogy a folyamat sikeres véghezvitele több szereplő együttes és lehetőleg egyidejű cselekvését, és ebből következően koordinációt igényel (úgy tűnik, a piac nem igen biztosítja ezt a funkciót);
- végül a szélesebb társadalmi érdeket figyelmen kívül hagyó, vonakodó szereplők számára szabályozók, valamiféle szankciók vagy ösztönzők nyújtásának lehetősége szintén az állam kompetenciájába tartozik.

A digitális televíziós műsorterjesztés három platformon valósítható meg: műholdas, kábeles és földfelszíni sugárzási rendszeren keresztül. Sok mindentől függ, hogy milyen e három platform aránya egymáshoz az egyes országokon belül: így többek között a településszerkezettől és a domborzati viszonyoktól, valamint attól, hogy a digitalizálás meghirdetésekor milyen az ország médiarendszere, milyen a kábeles terjesztés vagy a műholdas műsorterjesztés hatóköre. Mindazonáltal egyébként azonos feltételek mellett az egyes platformok inkább vagy kevésbé megfelelőek bizonyos feladatok ellátására. A műholdas terjesztés nagy területek ellátására alkalmas, a kábel a helyi műsorszolgáltatás számára leg-

jobb médium, míg a földfelszíni sugárzás a regionális és nemzeti szintű műsorszolgáltatásra a legmegfelelőbb, amellet hogy mobil televíziózásra csak ez a platform alkalmas.

Az európai kormányzatok digitálismédia-projektjei döntően a földfelszíni sugárzású digitális televíziót részesítik előnyben: egyrészt pótlólagos bevételhez akarnak jutni a digitális átállás után felszabaduló frekvenciák koncesszióba adásából, másrészt – sokak szerint – jobban ellenőrizhetőnek vélik a földfelszíni sugárzású médiát, mint a kábeles vagy műholdas terjesztést. Van olyan szakértő, aki a digitális földfelszíni terjesztésű televíziózás támogatását az Egyesült Királyságban azzal a politikai okkal magyarázza, hogy a kulturális élet és a BBC vezetői tartottak a BSkyB digitális műholdas adásától, annak kívántak versenytársat találni, és a BBC pozícióin javítani. Szakértők szerint más európai országokban is a közszolgálati csatornák helyzetbe hozására kívánják felhasználni a digitális műsorterjesztés kikényszerítését. Az elemzők más része a különböző terjesztési platformok közötti verseny erősödését tartja a digitális földfelszíni terjesztésű televízió bevezetése fő indokának és eredményének. Hivatkoznak nemzetvédelmi okokra is – állítólag egy esetleges katasztrófa esetén ez a terjesztési mód a legkevésbé sérülékeny.

Európai információs társadalmi szakértők és tanácsadók már 1996-ban hangsúlyozták, hogy az információs társadalomban a közszolgálati műsorszolgáltatók továbbra is fontos kulturális és demokratikus funkciókat töltenek be az egyes országokban, hogy közszolgálati missziójuk jelentős – beleértve az új technikák területén való aktív részvételt is. Véleményük szerint az információs társadalom alapvető eleme lesz (kell, hogy legyen), hogy az állampolgárok hozzáférjenek a társadalmuk egészségét és a kisebbségi kultúrát is tükröző információs, kulturális, sport-, szórakozási programokhoz, mindenki számára megengedhető áron. Kimondták, hogy a misszió részét képező új szolgáltatásoknak éppúgy részesülniük kell a közfinanszírozási forrásokból, mint a tradicionális műsorszóróknak. A tartalmak pluralitását az új tartalomszolgáltatási formákban is biztosítani kell, és a *must carry* (továbbítási kötelezettség) szabálya kell, hogy biztosítsa, hogy a közszolgálati programok hozzáférjenek a terjesztő- és elosztórendszerekhez.

A szakértők az európai szintű szabályozásnál a következő alapelvek követését találták kívánatosnak: megőrizni és támogatni az európai, helyi és kisebbségi médiakezdeményezéseket; minden szinten támogatni a verseny lehetőségét, a pluralizmust, kiküszöbölni a monopóliumokat és ebbe a környezetbe beágyazni a közszolgálatot; támogatni a hálózaton folyó információk tulajdonjogát; biztosítani, hogy a fogyasztók releváns információkat kapjanak, és az új technikákat közösségépítésükben is tudják hasznosítani; lehetővé tenni a tartalomszolgáltatók fair és diszkriminációmentes hozzáférést az elosztó infrastruktúrához.

Az Európa Tanács egy 2002-es szakértői tanulmányában a digitális földfelszíni televíziós műsorszórás és a közszolgálatosság kapcsolatát illetően a szerzők hangsúlyozták, hogy az adott műsorszórás a legtöbb országban a legjobb eszköz ahhoz, hogy a digitális televíziózást minden otthonba elfogadható áron eljuttassa, és ezen a téren megakadályozza a digitális megosztottság kialakulását. Megkönnyíti a regionális és helyi televízió-műsorok elosztását; a nemzeti szabályozó intézmények kontrollálni tudják a műsorszolgáltatók tevékenységét, és azt, hogyan tesznek eleget közszolgálati kötelezettségeiknek. A digitális földfelszíni műsorszórás továbbá csökkenti a közszolgálati műsorok sugárzásának költségeit.

A közszolgálati műsorszolgáltatók jó része proaktívan reagált az infokommunikációs környezet megváltozására, a digitális technika kihívásaira. Az Európai (köz)Műsorszolgáltatók Szövetsége, az EBU egy tanulmányában arra kereste választ, hogy a közszolgáltató

műsorszolgáltatók mivel járulnak hozzá a lisszaboni (európai információs társadalom) stratégia megvalósulásához. A közszolgáltató műsorszolgáltatók nagy szerepet játszanak a sokszínű európai tartalom és általában az eredeti nemzeti és helyi tartalmak előállításában és terjesztésében, továbbá – mint a digitális átállás hajtómotorjai – a digitális szakadék áthidalásában. Közszolgálati feladataik ellátása során kulcsszerepük van olyan új szolgáltatások kialakításában, melyek egyetemlegesen hozzáférhetőek, az egyre inkább diverzifikálódó és fragmentált digitálismédia-környezetben megbízható kalauzul szolgálhatnak, és hozzájárulnak az európai állampolgárok sokszínű és változó igényeinek kielégítéséhez, valamint médiakompetenciájának kialakulásához. A tartalomterjesztésben a lineáris mellett egyre inkább a nem lineáris terjesztési módot is alkalmazzák, és összekapcsolódnak az internettel és a mobil, hordozható készülékekkel.

A angol média és távközlés-szabályozó hatóság, az Ofcom is szükségét érezte, hogy újradefiniálja a közszolgálati műsorszolgáltatást a digitális korszakra. Az Ofcom szerint a *közszolgálatot mint célt és szándékot, valamint műsorjellemezőt lehet definiálni*, nem pedig mint speciális műsorkategóriákat vagy egy speciális intézet termékét. A közszolgálati műsorszolgáltatás célja az emberek informálása, hogy jobban megértsék a világot; hogy ösztönözze érdeklődésüket és tudásukat különböző témák iránt, és így támogassa az informális tanulást; hogy tükrözze és erősítse a társadalom tagjainak kulturális identitását eredeti hazai, regionális és helyi tartalmakon keresztül; hogy összehozza a közönségcsoportokat, hogy lehetőséget teremtsen közös élményekre; megismertesse a közönséget különböző kulturális és alternatív nézőpontokkal, más emberekkel és közösségekkel az ország határain kívül és belül. A közszolgálati műsoroknak a következő megkülönböztető jegyei kell, hogy legyenek: magas színvonalú, eredeti, új, lokális, innovatív, kihívó, reagálásra készített, bevonó, széles körben hozzáférhető. Érdemes ezeket a feladatokat, célokat összevetni a tanulmány elején bemutatott 21. századi kompetenciákkal. Ugyanakkor az Ofcom nem állítja azt, hogy ezeket a feladatokat csakis a hagyományos közszolgáltató műsorszolgáltatók teljesítik – a kereskedelmi adók is sok esetben megteszik ezt.

Az új digitális környezetben, a csatornabőség idején a közszolgálati feladatok ellátása pluralizálódhat, sőt a plurális közszolgáltatás jobban megfelel a kor kihívásainak. Ezért az Ofcom a BBC közszolgálati dominanciájának csökkentésére új szereplőt kíván életre hívni a médiapiac megbolygatásának céljával, a Közszolgálati Kiadót. A digitális átállás utáni időben az lenne a feladata, hogy megrendeljen és – különböző technikák alkalmazásával – a lehető legszélesebb körben terjesszen közszolgálati tartalmakat. Nem korlátozva a már meglévő csatornák és terjesztési módok fenntartásának terhével, kereshetné a közszolgálati feladatok teljesítésének új útjait széles sávú, kábeles, mobil és digitális földfelszíni eszközöket egyaránt felhasználva, és lehetőleg nem a fővárosban működve. (Az idea minden bizonnyal az EU technológiasemleges közszolgálati elvi modelljéhez kapcsolható.)

A hagyományos közszolgálati műsorszolgáltatás mellett már kirajzolódni látszik az információs közszolgálat egy teljesen új koncepciója is, mely az állam, a közsféra tájékoztatási kötelezettségéhez és a közinformációk nyilvánosságának követelményéhez kapcsolódik, de ezt nem a hagyományos médián keresztül, az újságírók közvetítésével kívánja teljesíteni, hanem közvetlen nyilvánosságra hozatallal. Az új infokommunikációs rendszerek lehetővé teszik, hogy az igazságszolgáltatással, védelemmel, oktatással, környezeti kérdésekkel, egészségügygel és más társadalmi szolgáltatásokkal kapcsolatos információkat közelebb vigyék a polgárokhoz, és ezt hatékonyan és olcsón tegyék. Röviden: az e-kormányzásról van szó. Ugyanakkor ezeket az információs és adatbázisokat eredetileg nem a

nyilvánosság számára fejlesztették ki, ezért valós szolgáltatássá tételük és a hozzáférési rendszer kialakítása még további megfontolásokat igényelt. Bár az információszolgáltatás egy része felkerült az internetre, azokban az országokban, ahol az internet nem terjedt el széleskörűen a lakosság körében, a tájékoztatási kötelezettséget csak formálisan tekinthetjük teljesítettnek. A sokcsatornás digitális földfelszíni televízióműsor-sugárzó hálózat azonban alternatív megoldást kínálhat erre a problémára is. A televízió ugyanis szinte minden európai háztartásban ott van, és ha teljesülnek a kötelezettségvállalások, 2012-re a legtöbb európai uniós ország leállítja az analóg műsorsugárzást, és áttér a teljes digitális terjesztésre. (Itt jegyezzük meg, hogy az amerikai digitális televízió közfeladatai keresése és definiálása során felvetődött a helyi közigazgatás és önkormányzat, valamint a helyi kulturális-oktatási intézmények és a helyi médiák együttműködésével létrehozandó közös platformok kialakításának gondolata, de hangsúlyozták a nyilvánosság kezelésében szakember újságírók bevonásának szükségességét a folyamatba.)

A MAGYAR DIGITÁLIS ÁTÁLLÁS KONTEXTUSA

Magyar társadalmijövő-stratégiák és bennük a digitális média (hiánya)

A magyarországi digitális műsorszolgáltatás – különösen a digitális földfelszíni műsorszórás vagy műsorsugárzás – 2006 elején még mindig a kísérleti fázisban, illetve a szabályozási környezet megteremtésének szakaszában van. 2005 márciusában született ugyan egy kormányhatározat (1021/2005 III. 10.) a digitális átállásról – mely az EU-csatlakozás követelményeivel, a magyar információs társadalom stratégiája megvalósításával, valamint az információs társadalom szolgáltatásaihoz való hozzáférés biztosításának feladatával kötötte össze a digitális televízió „mint interaktív multimédiás eszköznek” az elterjedését. A szolgáltatások köre a kormányhatározatban a digitális televízió-műsorokra terjed ki – különös tekintettel a közszolgálatiakra. 2007-től minél gyorsabban, az ország egész területén be kívánták vezetni ezeket a szolgáltatásokat, hangsúlyozva, hogy az ingyenesen hozzáférhető csatornák minden bizonnyal jótékony hatással lennének a digitális készülékek terjedésére. Az analóg műsorok leállításának végső határidejeként 2012. december 31-ét határozták meg.

A kormányzat előzetesen ugyan csupán az érdekeltek tevékenységének összehangolására, a jogszabályi környezet megteremtésére vállalkozott, hozzátéve, hogy „esetleg további intézkedések” nincsenek kizárva, különös tekintettel az alacsony jövedelműekre és a hátrányos helyzetűekre. Annak ellenére, hogy a kormányzat látványosan nem kötelezte el magát a digitális átállás mellett, az európai tapasztalatok, valamint a rövid határidő és a magyar médiapiac helyzete valószínűsíti, hogy nagyobb kormányzati aktivitásra is szükség lesz – elsősorban a fogyasztók oldalán (akik egyben választópolgárok is), valamint a közszolgálati médiumokkal és a szélesebb közszolgálati feladatokkal összefüggően.

A kormányzati szerepvállalás lehetőségeinek felmérésére és behatárolására, a kormányzat szándékainak feltárására az utóbbi időkben publikált számos stratégiai dokumentum alapján vállalkozhatunk. A különböző című országos fejlesztési koncepcióktól a magyar információs társadalom stratégiáig, a magyar kulturális stratégiától az információs társadalom kulturális ágazati stratégiáján és a nemzeti széles sávú stratégián keresztül az

NDA feladattervéig, a digitális műsorterjesztés és a digitális átállás átmeneti szabályaiig, valamint az új médiatörvény tervezetig terjed ezeknek a skálája. Jóllehet e stratégiák és szabálytervek nem jelentik azt, hogy ezek meg is valósulnak, de a szándékok és a szemlélet kirajzolódik belőlük.

A dokumentumokból, fejlesztési stratégiákból kitűnik, hogy kormányzati tényezők szerint a társadalom fejlődése és az információs társadalom kialakítása útjában álló *legfontosabb akadály a magyar társadalom kulturális és technikai újdonságok iránti fogadókészségének, a versenyképes tudásnak és műveltségnek a hiánya, az idegennyelv-tudás hiányával tetézve*. Igen gyengének találhatik a társadalmi kohézió, különös tekintettel a területi kohézióra, a társadalmi hálózatok léteire, ami az új eszmék, innovációk terjedését, a rugalmas együttműködést, kooperációt megkönnyítené, és védőhálókat nyújthatna a bizonytalan és kockázatokkal teli világban, és társadalmi tőkét is jelenthetne. Több értelemben is beszélhetünk a társadalom kettészakadásáról, kulturális és digitális szakadékról, megosztottságról, ami az esélyegyenlőségi célok megvalósulását is illuzórikussá teszi. A hagyományos kultúra és média, valamint a digitális eszközök viszonyának kezelését ellentmondás jelzi – egyrészt az új, digitális eszközöket a hagyományos kultúra színhelyeinek felélélnkítésére, revitalizálására használnák, valamint telecentrumok létrehozását tűzik ki célul a kistélepeken élők esélyegyenlőségének javítására. Másrészt a hagyományos kultúrával szemben az audiovizuális kultúra „nyomasztó” túlsúlyáról olvashatunk, arról, hogy a jövő nemzedékének kultúrájában túlnyomóak a technikai ismeretek, hogy a gyerekeket odavettük a globális (média)vállalkozóknak. E közelítés a számítógépet és az internetet pozitívumként kezeli, a hagyományos (audiovizuális) médiát pedig árnyalás és megkülönböztetés nélkül negatívumként.

A kultúránk sokszínűségét mint értéket említik, ugyanakkor sajátosságként kiemelik a magyar nyelv és a speciális nemzeti tudat létét. A magyarságtudat nem áll meg a határoknál, a kulturális örökség és a kulturális identitás fontos részét képezi a határon túli magyarság kultúrája, és jelentős felelősséget ró az anyaország társadalmára és vezetésére az egységes magyar kulturális identitás fenntartása és támogatása.

A digitális műsorszolgáltatással közvetlen kapcsolatba csak a 2005-ös hírközlési törvény módosítása és a médiatörvény-koncepció hozható, egyébként sehol, egyik jelentősebb dokumentumban sem fordul elő az említése. *A magyar információs társadalom stratégiája minősíthető csak témánk szempontjából relevánsnak és szemléletében korszerűnek azzal, hogy az emberre, a társadalom tagjaira és a tartalomra koncentrál*. Az információs társadalom definíciójaként is megállja a helyét az a megállapítás, hogy „akkor lesz információs társadalom, ha a társadalom mindennapjaiba beépül az információ, és a társadalmi kommunikáció nagy része digitálisan zajlik”. A digitális literacy és az információs literacy szükségességét mint az életminőség javításának feltételét konceptualizálják. A fő feladatok között a tartalomszolgáltatás fejlesztését említik, és ez a stratégia tárgyalja a kulturális tudományos és közéleti tartalmak digitalizálását ellátó és koordináló intézmények létrehozásának szükségességét – így a Nemzeti Audiovizuális Archívum, a Kortárs Képzőművészeti Akadémia létrehozását, a kulturális örökség digitalizálásának, az országos közös katalógusok, a digitalizálás szabványai kialakításának feladatait.

Az elektronikus hírközlési törvény digitális műsorterjesztéssel összefüggő módosításairól és a digitális átalakulás átmeneti szabályairól szóló törvénytervezet tartalmazza explicit módon a kormány szándékait, céljait és eszközeit a kívánatos digitális műsorszolgáltatási célok elérésére.

A digitális műsorterjesztésre való átállás nem lehetőség, hanem szükségszerűség és kötelezettség Magyarország számára, elsősorban a digitális átállás európai szintű harmonizálása, a frekvenciahasználat nemzetközi szabályozása, valamint a konvergencia követelményei miatt. Kérdéses csak a „mikor” és „hogyan” lehet, de az is szűk korlátok között, mivel a megvalósításnak tekintettel kell lennie az európai célkitűzésekre – így a 2012-es teljes átállási határidőre, valamint az eurokonform vagy piacokonform megvalósításra. A törvény – és az átállási koncepció – értékelését megnehezíti, hogy a rádiós és televíziós műsorszolgáltatásra vonatkozó médiatörvénynek digitális átállással kapcsolatos módosítására még nem került sor.

Bár a kormány a törvényjavaslatban 2012. december 31-ét jelölte meg a teljes átállás határidejeként (az EU 2010. január 1-jét várná el), az indoklásban maga is megkérdőjelezte ennek teljesíthetőségét, jóllehet egyetlen jelentős okként csak a kereskedelmi jellegű földfelszíni műsorszolgáltatás hiányát jelölte meg. Az európai tapasztalatok (de az amerikaiak is), bár elismerik a digitális átállás résztvevőinek, a folyamatban érintettek viselkedésének kölcsönös összefüggését, általában a tömeges és szétszórt, nem megszervezett közönség, fogyasztók viselkedését, tehetetlenségi nyomatékát emelik ki mint az átállás szűk keresztmetszetét jelentő tényezőt. Így a digitális készülékek – a digitális televízió és a set top boxok – elterjedésének kérdésével nem foglalkoznak, valamint a fogyasztóvédelem más kérdéseivel sem. Ugyanakkor érdekes, hogy a kiskorúak érdekeinek védelmét szabályozási kompetenciájukba tartozónak érzik.

A törvényjavaslat – ami a digitális műsorszórás megvalósítási koncepciójaként is felfogható – az állam szerepét elsősorban a folyamat szabályozására és koordinálására szűkíti. Ugyanakkor a célok kijelölésénél bizonyos prioritásokat is érvényesít. Így a digitális műsorszórásra való átállás alapvetően piaci jellegű, az államnak csak marginális, kiegészítő szerepet szánunk. Bár hangsúlyozzák a szabályozás technikaszemlegességét, implicit prioritást a digitális földfelszíni műsorszolgáltatás, majd a digitális kábeles műsorszolgáltatás fejlesztése kap, a műholdas és a mobilszolgáltatás fejlesztése a célok második körébe tartozik, illetve az állam felelőssége itt – úgy tűnik – kevésbé érvényesül. Az „átállás költségeinek fedezésére” létrehozni szándékozott Digitális Átállás Közalapítvány nagysága, működési mechanizmusa, támogatási lehetőségei még nem eléggé ismertek, ugyanakkor feltételezhetően módosító, és nem stratégiai szerepe lesz az átállásban.

Bár a digitális műsorszolgáltatások elindításának csak bejelentési kötelezettségei vannak – az arányosság és átláthatóság feltétele mellett –, a műsorterjesztővel szemben további kötelezettség igénylése a következő esetekben találtatott indokoltnak:

- a) a nemzeti, illetve etnikai kisebbségi kultúra megőrzése, védelme, illetve továbbfejlesztése;
- b) a nemzeti, illetve etnikai kisebbségi nyelv ápolása;
- c) a vételkörzetben élő állampolgárok tájékoztatói szükségleteinek kielégítése, a demokratikus közéletben való részvételük elősegítése;
- d) a helyi közéletben való részvétel elősegítése;
- e) a helyi önkormányzati, állami közszolgáltatásokról való tájékoztatás elősegítése.

A digitális földfelszíni műsorszórás esetében – elsősorban az egyelőre szűk továbbítási kapacitás és jelenlegi analóg módon sugárzott műsorok védelme érdekében továbbítási kötelezettséget ír elő törvény, mely szerint a digitális földfelszíni műsorszórásra a rendelkezésre álló digitális televízióműsor-szolgáltatási jogosultságok közül legalább hármat, legfeljebb ötöt közszolgálati műsorszolgáltatásra, legalább hármat, legfeljebb négyet nem

szakosított digitális műsorszolgáltatásra kell fenntartani. A fennmaradó kapacitások letöltésénél pedig az ingyenes műsorok vannak előnyben.

A törvényjavaslatból az tűnik ki, hogy a kormány ambivalens a digitális műsorterjesztés bevezetésének kérdését illetően. Egyrészt piaci alapokra kívánja helyezni a folyamatot, hogy a lehető legkisebbre csökkentse anyagi felelősségvállalását, másrészt a közszolgálati célkitűzések érvényesítése prioritást kap. Az átállás támogatásának ún. piacokonform eszközei két esetre szorítkoznak: a 2010-es átállási határidőhöz közeledve az analóg terjesztés büntető és a digitális terjesztés ösztönző frekvenciadíjainak megállapítását ígérik.

A törvényjavaslatban foglalt kormányzati szerepvállalás és fejlesztési stratégia alapján a digitális műsorterjesztés keretein belül az évtized végéig a földfelszíni műsorszórás területén nagy változások nem várhatók, különösen, ha a médiatörvény szükséges módosítására nem kerül a közeljövőben sor, erre pedig kevés esély van. Esetleg némi lökést adhatna a folyamatnak, ha más kormányzati aktorok fantáziát látnának például az e-kormányzás, kormányzati tartalomszolgáltatás lehetőségeinek a digitális földi terjesztés eszközei igénybevitelével való kiterjesztésére. Ez egyidejűleg a digitális átállást is segítené, az e-kormányzás terén kialakult lemaradásból is behozna, valamint építhetné a kormányzatba vetett bizalmat.

Másik lehetőség és szükségszerűség a fogyasztók védelme és támogatása. A kormánynak például el kell döntenie, hogy támogatja-e vagy sem a set top boxok vásárlását, illetve szándékozik-e más, a fogyasztókat jelentősen motiváló intézkedést meghozni. Ha igen, akkor viszont az állami támogatásnak technikaszemlegesnek kell lennie.

A digitális műsorszolgáltatás bevezetésével kapcsolatba hozható hivatalos magyar dokumentumok áttekintése alapján nem nagyon körvonalazódnak a szolgáltatás bevezetésének kontextusai, nem érezhető a társadalmi beágyazottságon alapuló stratégia kidolgozására való törekvés. A dolgozat írója számára kicsit meglepő módon a nemrég lezajlott parlamenti választási kampány során egyik politikai irányzat sem tűzte napirendre a digitális átállás témáját, pedig az ország egyrészt kötelezettséget vállalt erre az Európai Unió nyomására, tehát az ügyben lépni kell, másrészt pedig az átállás társadalmi méretű kihívás, lehetőség és veszélyforrás, mely jelentős mértékben átrendezi az ország társadalmi információs és kommunikációs térképét, és ezzel a következő kormányzati ciklusban szembe kell nézni.

IRODALOM

- Bangemann Report <http://europa.eu.int/ISPO/infosoc/backg/bangeman.html>, http://europa.eu.int/information_society/europe/i2010/docs/communications/com_229_i2010_310505_fv_hu.dc
- Elstein, David: The politics of digital TV in the UK. http://www.opendemocracy.net/media-digitaltv/article_21.jsp
- Flynn, B. – Burke, D. – Marshall, P. – Tambini, D. vitája az Open Democracy honlapján <http://www.opendemocracy.net/media-digitaltv/issue.jsp>
- Forum for Information Society
Media Diversity in Europe. Report prepared by the AP-MD. Strasbourg, 2002. http://www.ebu.ch/CMSimages/en/INFOEN_060_tcm6-10564.pdf
- Ofcom review of public service television broadcasting. Phase 3 – Competition for quality. 2005. február. <http://www.ofcom.org.uk/consult/condocs/psb3/psb3.pdf>

Rifkin, Jeremy: Daring to dream.
<http://www.guardian.co.uk/comment/story/0,3604,1294439,00.html>
Rifkin, Jeremy: European dream. Könyvismertetés. <http://www.foet.org/European%20Dream.htm>
The future of the internet. PEW Internet and American life Project. 2005. január 9.
http://www.pewinternet.org/pdfs/PIP_Future_of_Internet.pdf (Picard)
The Key Role of Public Service Broadcasting in European Society in the 21st Century. Amszterdam, 2004. szeptember 1–3.
Towards a Networked Finland Information Society Council's Report, 2005.
http://www.tietoyhteiskuntaohjelma.fi/tietoyhteiskuntaneuvosto/en_GB/information_society_council/
Visions in Process II. The World Summit on the Information Society Geneva 2003 – Tunis 2005.
http://www.boell.de/downloads/medien/visions_in_process2.pdf
What work requires of schools. A SCANN report for America 2000.
<http://wdr.doleta.gov/SCANS/whatwork/whatwork.pdf>